Greità PAGALBA MOKINIUI

8 KLASEI

AUKSĖ PUKINSKIENĖ

LIETUVIŲ KALBOS UŽDUOTYS

ATSAKYMAI

ŠVIESA

SKYRIUS 1

FONETIKA IR KIRČIAVIMAS

1. PRAKTINĖS KIRČIAVIMO TAISYKLĖS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **„Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ raskite šių žodžių kirčiuotes, jas parašykite ir remdamiesi taisyklėmis sukirčiuokite nurodytus šių žodžių linksnius.**

Žodis, kirčiuotė	Vns. Įn.	Dgs. G.	Vns. Vt.	Dgs. Vt.
knygà (2)	*(su) knygà*	*knygàs*		
rãštas (2)	*raštù*	*raštùs*		
sąsiuvinis (1)	*sąsiuviniu*	*sąsiuvinius*	*sąsiuvinyje*	*sąsiuviniuose*
pamokà (3[b])			*pamokojė*	*pamokosė*
klãsė (2)	*klasė*	*klasės*		
súolas (3)			*suolė*	*suoluosė*
stãlas (4)	*stalù*	*stalùs*	*stalė*	*staluosė*
lentà (4)	*(su) lentà*	*lentàs*	*lentojė*	*lentosė*
rašìklis (2)	*rašikliù*	*rašikliùs*		
užduotìs (3[b])			*užduotyjė*	*užduotysė*
mokinỹs (3[a])			*mokinyjė*	*mokiniuosė*
mókytoja (1)	*(su) mókytoja*	*mókytojas*	*mókytojoje*	*mókytojose*
mokyklà (2)	*(su) mokyklà*	*mokyklàs*		
pértrauka (1)	*(su) pértrauka*	*pértraukas*	*pértraukoje*	*pértraukose*

2 **Taisyklingai sukirčiuokite paryškintų trečiosios kirčiuotės daiktavardžių daugiskaitos galininką.**

1. Visi lėkė lyg **gálvas** pametę. 2. Ūkininkas sumalė **grū́dus**. 3. Vaikai nereagavo į **pãstabas.** 4. Įpykę miestelėnai paleido **gérkles**. 5. Šią vasarą aplankiau net penkias **pãrodas**. 6. Direktorius pasirašė dvi bendradarbiavimo **sùtartis.** 7. Jis jau buvo palaidojęs visas **vìltis**. 8. Visi trys broliai gerbė savo **žmónas**.

3 **Pabraukite tą variantą, kuriame taisyklingai sukirčiuotos visos žodžio formos. Savo pasirinkimą pagrįskite – parašykite taisyklę.**

Raidýnas (1) – raidýnu, raidýne, raidýnus

1 kirčiuotės žodžių kirtis pastovus – kirčiuojamas tas pats kamieno skiemuo (*M* raidės kirčiavimo modelis).

Vı́enas (3) – vı́enu, vienamė, vı́enus

3 kirčiuotės žodžių kirtis iš galūnės šoka į kamieną (*M* raidės kirčiavimo modelis), vienaskaitos ir daugiskaitos vietininko linksnyje visada kirčiuojama galūnė (žr. lentelę, p. 4).

Šokolãdas (2) – šokoladù, šokoladė, šokoladùs

2 kirčiuotės žodžių kirtis iš kamieno šoka į galūnę (*M* raidės kirčiavimo modelis).

Įžymùs (4) – įžymiù, įžymiamė, įžymiùs

4 kirčiuotės žodžiuose kirtis išlieka galūnėje (*M* raidės kirčiavimo modelis, lentelė).

4 **Išrašykite žodžius, pavartotus vienaskaitos ir daugiskaitos vietininko linksniu. Tuos žodžius sukirčiuokite.**

Akysè, karalỹstėje, pavalkuosè, varguosè, gìrioje, pragarè, tamsumojè, namuosè, arúode, púode.

5 **Išrašykite žodžius, pavartotus vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko linksniais. Tuos žodžius sukirčiuokite.**

Geležinės lubàs, alksniù, ąžuolu, svẽtimu prãkaitu, atšìpusiu kirviù, jaunesniù, senesniù, ąžuolinė síena, kišenės, durìs.

PASITIKRINKITE

Rausvuose lentelės langeliuose įrašykite tinkamas žodžių formas, jas sukirčiuokite ir paaiškinkite, kodėl taip sukirčiavote.

Žodis	Vns. Įn.	Dgs. G.	Vns. Vt.	Dgs. Vt.	Taisyklė
įvadas (1)	*įvadu*	*įvadus*	*įvade*	*įvaduose*	1 kirčiuotės žodžių kirtis yra pastovus – visų linksnių kirčiuojamas tas pats kamieno skiemuo.
raudónas (1)	*raudónu*	*raudónus*	*raudóname*	*raudónuose*	
láimė (1)	*láime*	*láimes*	*láimėje*	*láimėse*	
šiaurìnė (2)	*šiaurinė*	*šiaurinės*			2 kirčiuotės žodžių vns. įn. ir dgs. gal. linksniai visada turi trumpą kirčiuotą galūnę.
bėgìkas (2)	*bėgikù*	*bėgikùs*			
miẽstas (2)	*miestù*	*miestùs*			
kóks (3)			*kokiamė*	*kokiuosė*	3 kirčiuotės žodžių vns. ir dgs. viet. linksniai visada turi trumpą kirčiuotą galūnę.
pìnigas (3[b])			*pinigė*	*piniguosė*	
tẽvas (3)			*tėvė*	*tėvuosė*	
lañkas (4)	*lankù*	*lankùs*	*lankė*	*lankuosė*	4 kirčiuotės žodžių vns. įn., dgs. gal., vns. ir dgs. viet. linksniai visada turi trumpą kirčiuotą galūnę.
žuvìs (4)	*žuvimì*	*žuvìs*	*žuvyjė*	*žuvysė*	
įdomùs (4)	*įdomiù*	*įdomiùs*	*įdomiamė*	*įdomiuosė*	

PASVARSTYKITE

Kadangi kirčiavimas siejamas su tartimi, ši užduotis skiriama mąstymui ugdyti, refleksijai. Mokinys ją atlieka savarankiškai. Čia jam turėtų būti aktualios ne tik kirčiavimo, tarties taisyklės, derėtų atidžiai skaityti tekstus, atkreipti dėmesį į prasmę. Šiuo atveju galima remtis Haufo pasakos ištrauka, ją interpretuoti.

2. TARPTAUTINIŲ ŽODŽIŲ KIRČIAVIMAS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **„Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (lkiis.lki.lt/dabartinis) raskite šių žodžių kirčiuotes, jas parašykite. Remdamiesi 1 ir 2 temų taisyklėmis sukirčiuokite nurodytus šių žodžių linksnius.**

Žodis, kirčiuotė	Vns. G.	Vns. Įn.	Dgs. N.	Dgs. G.
prezideñtas (2)	*prezideñtą*	*prezidentù*	*prezideñtams*	*prezidentùs*
žargònas (2)	*žargòną*	*žargonù*	*žargònams*	*žargonùs*
transpòrtas (1)	*transpòrtą*	*transpòrtu*	*transpòrtams*	*transpòrtus*
epochà (2)	*epòchą*	*epochà*	*epòchoms*	*epochàs*
konkùrsas (1)	*konkùrsą*	*konkùrsu*	*konkùrsams*	*konkùrsus*
istòrikas (1)	*istòriką*	*istòriku*	*istòrikams*	*istòrikus*
inteligeñtas (2)	*inteligeñtą*	*inteligentù*	*inteligeñtams*	*inteligentùs*
ansámblis (1)	*ansámblį*	*ansámbliu*	*ansámbliams*	*ansámblius*
piramìdė (2)	*piramìdę*	*piramidė*	*piramìdėms*	*piramidės*
dialògas (2)	*dialògą*	*dialogù*	*dialògams*	*dialogùs*

2 **Taisyklingai sukirčiuokite paryškintų antrosios kirčiuotės tarptautinių žodžių daugiskaitos galininką.**

Telefonùs, sonetùs, prizmės, astronomùs, signalùs, produktùs, receptùs, trimestrùs, kolegàs, metodùs.

3 **Pabraukite tą variantą, kuriame taisyklingai sukirčiuotos visos žodžio formos. Savo pasirinkimą pagrįskite – parašykite taisyklę.**

Tòstas – tostù, tòstą, tostùs

2 kirčiuotės tarptautinių žodžių vienaskaitos galininkas turi trumpąjį kirčiuotą balsį priešpaskutiniame skiemenyje, o daugiskaitos galininkas – kirčiuotą galūnę (žr. taisyklių lenteles, p. 9).

Tonà – tonà, tòną, tonàs

2 kirčiuotės tarptautinių žodžių vienaskaitos galininkas turi trumpąjį kirčiuotą balsį priešpaskutiniame skiemenyje, o daugiskaitos galininkas – kirčiuotą galūnę (žr. taisyklių lenteles, p. 9).

Fleità – fleità, fleĩtą, fleitàs

2 kirčiuotės tarptautinių žodžių vienaskaitos galininkas turi tvirtagalę priegaidę priešpaskutiniame skiemenyje, o daugiskaitos galininkas – kirčiuotą galūnę (žr. taisyklių lenteles, p. 9).

Freskà – freskà, frèską, freskàs

2 kirčiuotės tarptautinių žodžių vienaskaitos galininkas turi trumpąjį kirčiuotą balsį priešpaskutiniame skiemenyje, o daugiskaitos galininkas – kirčiuotą galūnę (žr. taisyklių lenteles, p. 9).

4 **Išrašykite tarptautinius žodžius ir juos sukirčiuokite.**

Ámpules (1), televìzorių (1), siužètą (2), kilogramùs(2), grafùs (4), baronùs (2), kinematografù (2), humoreskàs (2), hipotezès (2), granatàs (2), mimozàs (2).

5 **Išrašykite nelinksniuojamus tarptautinius žodžius ir juos sukirčiuokite.**

Mantò, žiurì, ampluà, kupẽ, interviù, antrẽ, aveniù, tabù, metrò, fondiù.

PASITIKRINKITE

Nurodykite žodžių kirčiuotes ir lentelėje įrašykite tinkamas žodžių formas, jas sukirčiuokite ir paaiškinkite, kodėl taip kirčiavote.

Žodis	Vns. G.	Vns. Įn.	Dgs. N.	Dgs. G.	Taisyklė
antenà (2)	*antėną*	*antenà*	*antėnoms*	*antenàs*	2 kirčiuotės tarptautinių žodžių vns. įn. ir dgs. gal. turi trumpą kirčiuotą galūnę.
poètas (2)	*poètą*	*poetù*	*poètams*	*poetùs*	
balerinà (2)	*balerìną*	*balerinà*	*balerìnoms*	*balerinàs*	
dokumeñtas (2)	*dokumeñtą*	*dokumentù*	*dokumeñtams*	*dokumentùs*	
kuròrtas (1)	*kuròrtą*	*kuròrtu*	*kuròrtams*	*kuròrtus*	1 kirčiuotės tarptautiniai žodžiai turi pastovų kirtį kamiene.
rekòrdas (1)	*rekòrdą*	*rekòrdu*	*rekòrdams*	*rekòrdus*	
receñzija (1)	*receñziją*	*receñzija*	*receñzijoms*	*receñzijas*	
taksì	*taksì*	*taksì*	*taksì*	*taksì*	Nelinksniuojamų tarptautinių žodžių kirčiuojama galūnė.
suflẽ	*suflẽ*	*suflẽ*	*suflẽ*	*suflẽ*	
kakadù	*kakadù*	*kakadù*	*kakadù*	*kakadù*	

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija.

3. KIRČIAVIMO TAISYKLIŲ TAIKYMAS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Parašykite šių žodžių vienaskaitos įnagininką ir daugiskaitos galininką. Remdamiesi priešpaskutinio skiemens taisykle tuos žodžius sukirčiuokite.**

Kóją – *kója, kójas*
Kõšę – *košė, košės*
Dešimtą (*mot. g.*) – dešimtà, dešimtàs
Slíeką – slíeku, slíekus
Lūžį – lūžiù, lūžiùs
Kopūstą – kopūstù, kopūstùs
Kraštìnę – kraštinė, kraštinės
Naktìnį – naktiniù, naktiniùs
Šakùtę – šakutė, šakutės
Púokštę – púokšte, púokštes
Pušýną – pušýnu, pušýnus
Šešką – šeškù, šeškùs

2 **Parašykite šių veiksmažodžių esamojo arba būtojo kartinio laiko 1 ir 2 asmens formas. Remdamiesi priešpaskutinio skiemens taisykle tuos žodžius sukirčiuokite.**

Snáudžia – *snáudžiu, snáudi*
Šliaūžė – *šliaužiaū, šliaužeī*
Kìša – *kišù, kišì*
Galvója – galvóju, galvóji
Ridẽno – ridenaū, ridenaī
Siùva – siuvù, siuvì
Rėpliója – rėpliójo, rėpliójo
Liñdo – lindaū, lindaī
Sùpa – supù, supì
Spréndžia – spréndžiu, spréndi
Skìna – skinù, skinì
Steīgė – steigiaū, steigeī
Dùria – duriù, durì
Dūrė – dūriau, dūrei

3 **Parašykite šių veiksmažodžių trečiąjį asmenį. Remdamiesi priešpaskutinio skiemens taisykle žodžius sukirčiuokite.**

Gyvenù, gyvenì – *gyvẽna*
Skaičiaū, skaiteī – *skaītė*
Šlúoju, šlúoji – *šlúoja*
Tirpstù, tirpstì – tirpsta
Jutaū, jutaī – jùto
Tylėjau, tylėjai – tylėjo

Kerpù, kerpì – keřpa
Dainavaũ, dainavaĩ – dainãvo
Vérdu, vérdi – vérda
Einù, einì – eĩna
Variaũ, vareĩ – vãrė
Nagrinéjau, nagrinéjai – nagrinéjo
Rašaũ, rašeĩ – rãšė

4 **Parašykite šių žodžių vienaskaitos ir daugiskaitos vietininkus. Remdamiesi kirčiavimo taisyklėmis juos sukirčiuokite.**

Gárbanoms – *gárbanoje, gárbanose*
Raňkoms – *raňkoje, raňkose*
Galáms – *galė, galuosė*
Sóstinėms – sóstinėje, sóstinėse
Statíems – stačiamė, stačiuosė
Mẽdžiams – mẽdyje, mẽdžiuose
Katéms – katėjė, katėsė
Šveňtėms – šveňtėje, šveňtėse
Kitíems – kitamė, kituosė
Stálčiams – stálčiuje, stálčiuose
Šviežíems – šviežiamė, šviežiuosė
Palángėms – palángėje, palángėse
Geríems – geramė, geruosė

5 **Naudodamiesi žodynais nustatykite šių daiktavardžių kirčiuotes, parašykite nurodytus linksnius ir remdamiesi taisyklėmis žodžius sukirčiuokite.**

Žodis, kirčiuotė	Vns. Įn.	Vns. Vt.	Dgs. N.	Dgs. G.	Dgs. Vt.
sáulė (1)	*sáule*	*sáulėje*	*sáulėms*	*sáules*	*sáulėse*
vẽjas (1)	*vẽju*	*vẽjuje, vẽjyje*	*vẽjams*	*vẽjus*	*vẽjuose*
mėnùlis (2)	*mėnuliù*	*mėnùlyje*	*mėnùliams*	*mėnuliùs*	*mėnùliuose*
šalĩtis (2)	*šalčiù*	*šalĩtyje*	*šalĩčiams*	*šalčiùs*	*šalĩčiuose*
lietùs (3)	*lietumì*	*lietujė*	*lietùms*	*líetus*	*lietuosė*
vãkaras (3)	*vãkaru*	*vakarė*	*vakaráms*	*vãkarus*	*vakaruosė*
dienà (4)	*dienà*	*dienojė*	*dienóms*	*dienàs*	*dienosė*
žvaigždẽ (4)	*žvaigždė*	*žvaigždėjė*	*žvaigždéms*	*žvaigždės*	*žvaigždėsė*

PASITIKRINKITE

Sukirčiuokite žodžius ir nurodykite, kokia taisykle rėmėtės.

Žodis	Taisyklė
šermukšniù	Priešpaskutinio skiemens taisyklė
pirštù	Priešpaskutinio skiemens taisyklė
raktùs	Priešpaskutinio skiemens taisyklė

Žodis	Taisyklė
šešẽlius	Priešpaskutinio skiemens taisyklė
skelbìmuose	Vietininko kirčiavimas pagal daugiskaitos naudininko kirčiavimo taisyklę
balsuosė	Vietininko kirčiavimas pagal daugiskaitos naudininko kirčiavimo taisyklę
šónuose	Vietininko kirčiavimas pagal daugiskaitos naudininko kirčiavimo taisyklę
klõstėse	Vietininko kirčiavimas pagal daugiskaitos naudininko kirčiavimo taisyklę
dingstù	Priešpaskutinio skiemens taisyklė
sustìngsti	Priešpaskutinio skiemens taisyklė

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija.

APIBENDRINKITE

Taikydami šiame skyriuje pakartotas ir išmoktas taisykles sukirčiuokite pabrauktus žodžius.

Dideliám, slaptùs, signalùs, Kolùmbu, žemýnus, ìšorėje, savyjė, tráukiniu, autobusù, automobiliù, tólimas, egzòtiškas, tókias, kuriosė, takeliùs, vadovẽliuose, kokiũ, kilomètrų, širdyjė, dèmonu.

SKYRIUS 2

MORFOLOGIJA IR RAŠYBA

1. DALELYČIŲ REIKŠMĖ, VARTOJIMAS IR RAŠYBA

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Pabraukite dalelytes ir savais žodžiais paaiškinkite, kokį prasminį atspalvį jos suteikia žodžiui, žodžių junginiui ar visam sakiniui.**

1. Išvydusi vilką ji vos neapalpo.
   Tikslinamoji dalelytė tikslina ko nors kiekį, laipsnį arba veiksmo ir būsenos pobūdį.
2. Galbūt jis nesitikėjo tokios atomazgos.
   Klausiamoji arba abejojamoji dalelytė reiškia abejojimą, nusistebėjimą.
3. Kada gi sugrįši?
   Pabrėžiamoji (stiprinamoji) dalelytė reiškia veiksmo stiprumą, ypatybės ryškumą, pabrėžia žodžio reikšmę, patikslina, išskiria.
4. Štai kur tu pasislėpei.
   Parodomoji dalelytė nurodo kur nors esant daiktus (asmenis, reiškinius) ar kur kas vyksta.
5. Pasikalbėjus tarsi palengvėjo.
   Lyginamoji dalelytė reiškia tariamą lyginimą ir netikrumą tuo, kas lyginama.
6. Iš tvenkinio tik bala liko.
   Išskiriamoji dalelytė rodo, kad kalbama apie tai, kas atribojama ar išskiriama iš kelių dalykų ar visumos.
7. Taigi viską supratau, nekartok.
   Tvirtinamoji dalelytė vartojama tvirtinimui reikšti.
8. Tegu būna tavo gyvenimas šviesus ir laimingas!
   Geidžiamoji arba skatinamoji dalelytė reiškia kalbėtojo valią, norą, pageidavimą.
9. Ne tavo pupos, ne tavo bėdos.
   Neigiamoji dalelytė vartojama neigiant atskiras sąvokas arba viso sakinio turinį.

Mokinys apibūdina dalelyčių prasminius atspalvius savais žodžiais.

2 **Pabraukite eilutes, kurių visi žodžiai yra dalelytės. Apibraukite eilutės žodį, kuris nėra dalelytė, ir parašykite, kokia tai kalbos dalis.**

jau, dar, net, vis dar, tuoj pat
tik, su, pat, kažin, gi ; *prielinksnis*
tegul, ne, tarsi, negi, galbūt
nei, ypač, beveik, o, bet; *jungtukai*
bene, antai, taigi, nė, jau

3 **Tas pats žodis gali būti ir dalelytė, ir jungtukas. Pabraukite sakinius, kuriuose žodis atlieka dalelytės funkciją.**

1. Auksas **ir** pelenuose žiba. 2. Karalius turėjo **ir** aukso, **ir** sidabro.
3. Nežinau, **ar** pavyks parvykti laiku. 4. **Ar** galima viską žinoti?
5. **Kad** tik sėkmė tave lydėtų! 6. Pranešė, **kad** susirinkimas neįvyks.

7. Paklausti paklausiau, **tik** atsakymo negavau. 8. **Tik** tau vienam galiu prisipažinti.
9. Juk sakiau, **kad** susitarsiu. 10. **Kad** ir kaip stengiausi, kiškio nepavijau.

4 **Taisyklingai parašykite suskliaustus žodžius.**

1. Mergaitė vis dėlto atsiprašė draugės. 2. Koks gi nedorėlis galėjo taip pasielgti? 3. Kodėl gi neatlikus šio darbo iš naujo? 4. Tu manęs vis tiek neįtikinai. 5. Kad ir kaip stengėsi, vis vien laužo neįkūrė. 6. Gerumo niekada nebūna per daug. 7. Baimė staiga kažin kur išgaravo. 8. Abejonės tebedraskė širdį. 9. Berniukas nė kiek neišsigando. 10. Te jūsų namai bus laimingi!

5 **Išbraukite netaisyklingai parašytus žodžius ir apačioje parašykite juos taisyklingai.**

~~Visviena~~, pernelyg, ~~šiaipjau~~, vis dėlto, ~~persaldžiai~~, taip sau, ~~šetau~~, kur jau, ~~šiaipsau~~, vos tik, ~~visdar~~, per anksti, ~~čiapat~~, visgi, toks pat, ~~kaiptik~~, bet kaip, ~~kaikada~~, tuojau gi, ~~kasnors~~, kai kur, ~~betkur~~, kaži koks, ~~kažinkiek~~, koks nors, ~~tebe gyvena~~, ~~nėvienas~~, teeina, kaipgi, ~~kadagi~~, ~~net gi~~, kaip nors gi.

Vis viena, šiaip jau, per saldžiai, še tau, šiaip sau, vis dar, čia pat, kaip tik, kai kada, kas nors, bet kur, kažin kiek, tebegyvena, nė vienas, kada gi, netgi.

PASITIKRINKITE

Dalelytes parašykite kartu arba atskirai ir paaiškinkite, kodėl taip rašote. Su kiekviena dalelyte sugalvokite po sakinį.

Žodžiai	Rašoma	Taisyklė	Sakinys
te, rašo	*teražo*	Dalelytė ***te*** visada rašoma kartu su veiksmažodžiais.	
bet, kas	*bet kas*	Samplaikinius įvardžius sudarančios dalelytės (***bet***) visada rašomos atskirai.	
kai, kam	*kai kam*	Samplaikinius įvardžius sudarančios dalelytės (***kai***) visada rašomos atskirai.	
kaip, nors	*kaip nors*	Samplaikinius prieveiksmius sudarančios dalelytės (***nors***) visada rašomos atskirai.	
tiek, pat	*tiek pat*	Dalelytė ***pat*** visada rašoma atskirai nuo kitų žodžių.	
vien, tik	*vien tik*	Dalelytė ***tik*** visada rašoma atskirai nuo kitų žodžių.	
be, pigu	*bepigu*	Dalelytė ***be*** rašoma kartu su būdvardiniais prieveiksmiais.	
kaip, gi	*kaipgi*	Dalelytė ***gi*** rašoma kartu su vienskiemeniais nekaitomais žodžiais.	
nejau, gi	*nejaugi*	Išimtis.	
vis, vien	*vis vien*	Dalelytė ***vis*** visada rašoma atskirai nuo kitų žodžių.	

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija. Svarbu, kad mokinys pritartų teiginiui ir paaiškintų, ką dalelytės suteikia tekstui.

2. ŽODŽIŲ RAŠYMAS KARTU IR ATSKIRAI. NEIGINIO *NE* RAŠYBA

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Suskliaustus žodžius parašykite taisyklingai – kartu arba atskirai. Šalia trumpai nurodykite taisyklę, kurią taikėte.**

Sakinys	Taisyklė
Šiąnakt smarkiai lijo.	Sutrumpėjęs vienas žodžių junginio dėmuo (*šią naktį*).
Jos abidvi norėjo miego.	Dviskaitos forma.
Stipruolis vienu kartu išrovė medį.	Nesutrumpėjęs nė vienas žodžių junginio dėmuo (sutrumpėjęs būtų *vienukart*).
Peliukas buvo perpus smulkesnis.	Prielinksnis su sutrumpėjusia linksnio forma (*per pusę*).
Jis iš tikrųjų sakė tiesą.	Prielinksnis su nesutrumpėjusia linksnio forma.
Nesėdėk per arti televizoriaus.	Prielinksniai rašomi atskirai nuo prieveiksmių.
Sirgau, dėl to gulėjau lovoje.	*Dėl to* reiškia priežastį (*todėl*).
O dėlto linksmiau drauge keliauti.	*Dėlto* reiškia *tačiau.*
Labiau stengiuosi, užtai ir sekasi.	*Užtai* reiškia priežastį (*todėl*).
Žinok, tau niekada už tai neatleisiu.	Įvardis turi linksnio reikšmę.

2 **Neiginį *ne* parašykite kartu arba atskirai. Šalia trumpai nurodykite taisyklę, kurią taikėte.**

Sakinys	Taisyklė
Apie tai aš nieko negirdėjau.	*Ne* rašoma kartu su veiksmažodžiais.
Upelis buvo visai negilus.	*Ne* rašoma kartu su būdvardžiais.
Toje šalyje lankiausi ne vieną kartą.	*Ne* rašoma atskirai nuo skaitvardžių.
Aš ne tave tikėjausi čia sutikti.	*Ne* rašoma atskirai nuo įvardžių.
Niekada nereikia pulti į neviltį.	*Ne* rašoma kartu su daiktavardžiais, kai sudaro su jais priešingos reikšmės žodį (*viltis – neviltis*).
Malūnsparnis skrido visai neaukštai.	*Ne* rašoma kartu su būdvardiniais prieveiksmiais.
Jo reputacija buvo tikrai nekokia.	*Ne* rašoma kartu su įvardžiais, kai suteikia jiems naują reikšmę (*prasta*).
Ar ne per daug cukraus arbatoje?	*Ne* rašoma atskirai nuo sudėtinių prieveiksmių.
Aš ne tik dainuoju, bet ir groju.	*Ne* rašoma atskirai nuo dalelyčių.
Šiandien ne karščiausia diena.	*Ne* rašoma atskirai nuo aukščiausiojo laipsnio būdvardžių.
Šis filmas ne vaikams, o suaugusiesiems.	*Ne* rašoma atskirai nuo daiktavardžių, kai kas nors paneigiama.
Kada ne kada mirktelėdavo žvaigždė.	*Ne* rašoma atskirai tarp dviejų vienodų žodžių.
Rožės buvo ne baltos, o raudonos.	*Ne* rašoma atskirai nuo būdvardžių, kai kam prieštaraujama.
Alkanas vaikas ne valgė, bet ryte rijo.	*Ne* rašoma atskirai nuo veiksmažodžių, kai kam prieštaraujama.

3 **Remdamiesi pavyzdžiu su pateikiamais žodžiais sugalvokite ir parašykite po du sakinius – tuos žodžius pavartokite ir kartu, ir atskirai.**

(*Ne, grybauti*): *Lietingą dieną nusprendėme negrybauti. Į mišką nuėjome ne grybauti, o uogauti.*
(*Ne, svetimi*): Kieme vaikščiojo nesvetimi žmonės. Į kambarį suėjo ne svetimi, o savi žmonės.
(*Ne, laimė*): Atsitiko nelaimė. Ne laimė, o pinigai jam rūpėjo.
(*Ne, bijoti*): Patarė nieko nebijoti. Reikia ne bijoti, o kovoti.
(*Ne, turtingas*): Jis buvo neturtingas. Jis buvo ne turtingas, bet laimingas.
(*Ne, lygybė*): Šalyje klestėjo socialinė nelygybė. Jiems rūpėjo ne lygybė, o teisybė.
(*Ne, mylėjo*): Jis jos niekada nemylėjo. Jis ją ne mylėjo, o dievino.

Mokiniai sugalvoja sakinius savarankiškai.

4 **Sugalvokite ir parašykite po sakinį su paryškintais žodžiais – tuos žodžius pavartokite kartu.**

1. Ji bendravo su vaikais **ne kaip** mokytoja, o kaip gera draugė.
   Vaikas mokėsi **nekaip**.
2. Į dvaro menę galėjo užeiti **ne kokie** prasčiokai, bet tik kilmingi svečiai.
   Pusryčiai buvo **nekokie**.
3. Keista, bet ligoniu labiau rūpinosi **ne savi**, o visai svetimi žmonės.
   Visi jautėsi lyg **nesavi.**
4. **Ne tiesą** jis norėjo papasakoti, o tik nuo kaltinimų išsisukti.
   Tu sakai **netiesą**.
5. Svarbiausia **ne kas** greičiau išspręs uždavinį, o kas jį išspręs teisingai.
   Šiandien seneliui su sveikata visai **nekas**.

Mokiniai sugalvoja sakinius savarankiškai.

5 **Taisyklingai parašykite patarlių žodžius.**

1. Ankstyvas svečias neilgai vieši. 2. Ausys ragų neprilygsta. 3. Kitam akių neplėšk ir laimės nepavydėk. 4. Adatą turėdamas badu nemirsi. 5. Su mandru žirgu gerai svečiuose, bet ne laukuose. 6. Akių nepratrynęs šaukšto negriebk. 7. Pienas – ne vanduo, karvė – ne ožka. 8. Akmuo nesėjamas dygsta, nelaimė nekviečiama atvyksta. Be kelio ir gudrus netoli tenueis.

PASITIKRINKITE

Kurie žodžiai rašomi kartu, o kurie – atskirai? Žodžių junginius surašykite lentelėje ir savo pasirinkimą paaiškinkite.

Rašoma kartu	Taisyklė	Rašoma atskirai	Taisyklė
nešaltas vanduo	*ne* su būdvardžiu	*dar ne pavasaris*	*ne* su daiktavardžiu
nepamesk raktų	*ne* su veiksmažodžiu	*iš karto supratau*	nesutrumpėjęs žodžių junginys
netiesiai nubrėžė	*ne* su būdvardiniu prieveiksmiu	*ne vien pramogavo*	*ne* su dalelyte
nenoriu kalbėti	*ne* su veiksmažodžiu	*dar ne laikas ilsėtis*	*ne* su daiktavardžiu
nekokios naujienos	kita žodžio reikšmė	*ne per sunki kuprinė*	*ne* su dalelyte
nelengvas darbas	*ne* su būdvardžiu	*ką ne ką nugirdo*	*ne* tarp dviejų vienodų žodžių
nesavu balsu	kita žodžio reikšmė	*ne taip ir toli*	*ne* su dalelyte
negavo dovanų	*ne* su veiksmažodžiu	*ne kasdien matomės*	*ne* su prieveiksmiu
jis nevargsta	*ne* su veiksmažodžiu	*ne kiekvieną rytą*	*ne* su įvardžiu
tąryt pramiegojau	sutrumpėjęs žodžių junginys	*ne sėsk, o tūpk*	prieštaravimas

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija. Mokinys turi suprasti, kad kartu ar atskirai vartojami žodžiai gali keisti sakinio prasmę.

3. KALBOS DALIŲ GRAMATINIŲ POŽYMIŲ IR RAŠYBOS KARTOJIMAS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Pabrauktus žodžius sugrupuokite į kaitomus ir nekaitomus, nurodykite, kuri tai kalbos dalis.**

Kaitomi žodžiai		Nekaitomi žodžiai	
Žodis	**Kalbos dalis**	**Žodis**	**Kalbos dalis**
palikau	veiksmažodis	*ant*	prielinksnis
žalumą	daiktavardis	*o*	jaustukas
vieną	skaitvardis	*jau*	dalelytė
šokant	padalyvis	*niekur*	prieveiksmis
ta	įvardis	*bet*	jungtukas
apsigyvenusi	dalyvis		
ilgoji	būdvardis		

Kurių kalbos dalių nėra šiuose eilėraščiuose? Įvardykite ir parašykite po pavyzdį.
Nėra pusdalyvio (*eidamas, eidama*) ir ištiktuko (*triokšt*).

2 **Surašykite lentelėje kaitomąsias kalbos dalis ir išnagrinėkite morfologiškai.**

Žodis	Kalbos dalis	Skyrius / rūšis / forma	Giminė	Skaičius	Linksnis	Nuosaka	Laipsnis	Laikas	Asmuo
saulę	*daiktavardis*	*bendrinis*	*mot. g.*	*vns.*	*G.*	–	–	–	–
sapnuodamos	*pusdalyvis*	–	*mot. g.*	*dgs.*	–	–	–	–	–
supasi	*veiksmažodis*	*sangrąžinis*	–	*dgs.*	–	*tiesioginė*	–	*es. l.*	*3*
šakos	*daiktavardis*	*bendrinis*	*mot. g.*	*dgs.*	*V.*	–	–	–	–
vakaro	*daiktavardis*	*bendrinis*	*vyr. g.*	*vns.*	*K.*	–	–	–	–
vėjas	*daiktavardis*	*bendrinis*	*vyr. g.*	*vns.*	*V.*	–	–	–	–
myluoja	*veiksmažodis*	–	–	*vns.*	–	*tiesioginė*	–	*es. l.*	*3*
krūtinę	*daiktavardis*	*bendrinis*	*mot. g.*	*vns.*	*G.*	–	–	–	–
skęsta	*veiksmažodis*	–	–	*vns.*	–	*tiesioginė*	–	*es. l.*	*3*
mintis	*daiktavardis*	*bendrinis*	*mot. g.*	*vns.*	*V.*	–	–	–	–
liepsnojančius	*dalyvis*	*veikiamasis*	*vyr. g.*	*dgs.*	*G.*	–	–	*es. l.*	–
vakarus	*daiktavardis*	*bendrinis*	*vyr. g.*	*dgs.*	*G.*	–	–	–	–
mylimą	*dalyvis*	*neveikiamasis*	*vyr. g.*	*vns.*	*G.*	–	*nelyginamasis*	*es. l.*	–
vardą	*daiktavardis*	*bendrinis*	*vyr. g.*	*vns.*	*G.*	–	–	–	–
topoliai	*daiktavardis*	*bendrinis*	*vyr. g.*	*dgs.*	*V.*	–	–	–	–
mini	*veiksmažodis*	–	–	*dgs.*	–	*tiesioginė*	–	*es. l.*	*3*

3 **Išlinksniuokite.**

Vienaskaita
V. kas? *klampusis kelias, didžioji kelionė*
K. ko? *klampiojo kelio, didžiosios kelionės*
N. kam? *klampiajam keliui, didžiajai kelionei*
G. ką? *klampųjį kelią, didžiąją kelionę*
Įn. kuo? *klampiuoju keliu, didžiąja kelione*
Vt. kur? *klampiajame kelyje, didžiojoje kelionėje*

Daugiskaita
V. kas? *klampieji keliai, didžiosios kelionės*
K. ko? *klampiųjų kelių, didžiųjų kelionių*
N. kam? *klampiesiems keliams, didžiosioms kelionėms*
G. ką? *klampiuosius kelius, didžiąsias keliones*
Įn. kuo? *klampiaisiais keliais, didžiosiomis kelionėmis*
Vt. kur? *klampiuosiuose keliuose, didžiosiose kelionėse*

4 **Pateiktus veiksmažodžius parašykite nurodyta forma.**

Daryti (dal., veik., būs. l., vyr. g., dgs. V.) – *darysią, darysiantys*
Augti (dal., veik., es. l., mot. g., dgs. G.) – *augančias*
Dirbti (dal., veik., būt. k. l., vyr. g., dgs. G.) – *dirbusius*
Gyventi (dal., veik., būt. d. l., vyr. g., vns. V.) – *gyvendavęs*
Būti (dal., veik., būt. k. l., mot. g., vns. N.) – *buvusiai*
Rašyti (dal., neveik., es. l., vyr. g., vns. Vt., įvardž.) – *rašomajame*
Skaityti (dal., neveik., būt. l., mot. g., dgs. G., įvardž.) – *skaitytąsias*
Laukti (dal., neveik., būt. l., vyr. g., vns. G., įvardž.) – *lauktąjį*
Leisti (pad., es. l., sangr.) – *leidžiantis*
Versti (pusd., mot. g., vns., sangr.) – *versdamasi*

5 **Įrašykite praleistas raides.**

Darbšči**ų**jų skruzdėli**ų** (*dgs. K.*); nepažįstam**ąj**į žmogų (*vns. G.*); vyriausi**ąj**a seserimi (*vns. Įn.*); atvir**e**sni**a**me pokalb**y**je (*vns. Vt.*); aukšči**au**si**uo**se medži**uo**se (*dgs. Vt.*); kair**ia**jam žibintui (*vns. N.*); dešin**ij**į sparną (*vns. G.*); kel**ia**s tūkstant**ą**s**ia**s (*mot. g., dgs. G.*); nuostab**ia**j**a**m paukšt**e**liui (*vns. Įn.*); šalt**ųj**ų žiemų (*dgs. K.*).

PASITIKRINKITE

Perskaitykite eilėraštį. Įrašykite praleistas raides. Raskite žodžius, atitinkančius lentelėje pateikiamas morfologines charakteristikas, ir įrašykite juos į tinkamą pirmos skilties eilutę. Antroje skiltyje nurodykite kalbos dalies pavadinimą.

Judita Vaičiūnaitė

LAUMIUKĖ

O m**ū**sų ežeras nakč**ia** užš**a**lo,
užp**u**stė skalb**y**klas – ir laumėms li**ū**dna,
ir visos mes suš**a**lome be galo,
nugrim**z**dom į pusn**y**nų balt**ą** dug**n**ą...

O virš lazd**y**nų k**y**la baltas r**ū**kas.
O tokio speigo pirm**ą**kart sulaukėm...
O sniegas – lyg žąsų ir gulbi**ų** p**ū**kas,
jį verp**ia** naktimis mažytė (maž**u**tė) laumė...

Žodžiai	Kalbos dalis	Skyrius / rūšis	Laipsnis	Giminė	Skaičius	Linksnis	Nuosaka	Laikas	Asmuo
mūsų	*įvardis*	asmeninis	–	–	dgs.	K.	–	–	–
nakčia	*prieveiksmis*	laiko	–	–	–	–	–	–	–
užšalo, užpustė	*veiksmažodis*	–	–	–	–	–	tiesioginė	būt. k.	trečiasis
skalbyklas	*daiktavardis*	bendrinis	–	mot. g.	dgs.	G.	–	–	–
laumėms	*daiktavardis*	bendrinis	–	mot. g.	dgs.	N.	–	–	–
liūdna	*būdvardis*	kokybinis	nelyg. l.	bev. g.	–	–	–	–	–
sušalome, nugrimzdom, sulaukėm	*veiksmažodis*	–	–	–	dgs.	–	tiesioginė	būt. k.	pirmasis
pusnynų, lazdynų	*daiktavardis*	bendrinis	–	vyr. g	dgs.	K.	–	–	–
žąsų, gulbių	*daiktavardis*	bendrinis	–	mot. g.	dgs.	K.	–	–	–
mažytė (mažutė)	*būdvardis*	kokybinis	–	mot. g.	vns.	V.	–	–	–

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija. Mokinys turi suprasti ir paaiškinti, kad žodynuose pateikiamos tik pagrindinės žodžių formos, todėl reikia mokytis žodžių kaitybos ir darybos. Tik taip galima išmokti rašyti be klaidų.

APIBENDRINKITE

Taikydami šiame skyriuje pakartotas ir išmoktas taisykles įrašykite praleistas raides, suskliaustus žodžius parašykite kartu arba atskirai, skliaustuose nurodykite, kokia kalbos dalis arba veiksmažodžio forma yra pabrauktas žodis.

Judita Vaičiūnaitė

GINTARAS

Pro nykstanč**ią** liepsną, pro dūmus, pro smilkomo (*dalyvis*) gintaro kvapą
sugrįžta senieji meistrai, pagoniškos (*būdvardis*) užmirštos šventės.
Ir blyksteli papuošalai (*daiktavardis*), kadais**e** įdėti į kapą,
paskui (*prieveiksmis*) atvežti **iš kur nors** – iš Pervalkos ar (*jungtukas*) iš Smeltės.

Matau kažkada sukietėjus**ią** skaidrią pušynų dervą,
pavirtus**ią** į (*prielinksnis*) amuletą, į verpstę, šukas skurdž**ia**s,
dar (*dalelytė*) glūdinč**ią** jūros dugn**e** ar kasyklų nejudintoj (*dalyvis*) dirvoj,
išlaikius**ią** gyvą pirmykštę saulę, spyglius ir skruzd**e**s.

Jaučiu (*veiksmažodis*) pro šaltas bangas dar **neliesto** gintaro klodą,
kai šviečia šiaurinės žvaigždės – didelės, grynos, aiškios.
Man (*įvardis*) perduotas jo spindesys – **nedrąsiai**, **nelygiai**, miglotai –
kaip tolimas panašumas į švies**ia**plaukius aisčius.

SKYRIUS 3

SINTAKSĖ IR SKYRYBA

1. VIENTISINIS (IŠPLĖSTINIS, BEASMENIS, NEPILNASIS) IR SUDĖTINIS SAKINYS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Sutartiniais ženklais pabraukite sakinių gramatinius centrus ir lentelėje pažymėkite sakinių rūšį: raide *V* – vientisinius sakinius, o raide *S* – sudėtinius.**

[1]Kvailos žuvys, plaukiodamos palei krantą, įkiša galvą į tinklo akutę ir užsikabina už žiaunos. [2]Nebepajuda nei pirmyn, nei atgal, tik uodegomis plaka vandenį.

[3]Kartą, kai senelis ištraukė tinklą, jie pusę valties privertė plokščių kaip keptuvė plekšnių, ilgų sidabrinių strimelių ir net vieną gelsvą lašišą. [4]Ta žuvis labiausiai senelį nudžiugino. <...>

[5]Marius, jeigu galėtų, žiemą vasarą gyventų pas senelį ir gaudytų žuvį. [6]Bet žiemą jis eina į mokyklą, o ir vasarą ne kiekvieną dieną gali statyti tinklus. [7]Gal net atvirkščiai, dažniausiai jūra pyksta. [8]Ji riaumoja, urzgia ir šniokščia, versdama į krantą putotas bangas. [9]Tokiu oru neišplauksi medine valtele. [10]Net žuvys audros metu neria toliau į gelmes slėptis nuo bangų mūšos.

[11]Tačiau Mariaus senelis žino, ką veikti net pačią blogiausią dieną. [12]Jis vienintelis visam kaime įsirengė mažą žuvies rūkyklą. [13]Bjauriomis dienomis jie vaikšto po mišką, rinkdami kankorėžius ir kadagių šakas, kurios labiausiai tinka žuviai rūkyti. [14]O kada šilta, tylu, kai pučia pietų ar rytų vėjas, kai jūra snaudžia kaip kaimo tvenkinys, kai jie prigaudo daug skanios žuvies, senelis užkuria savo rūkyklą, ir visas kaimelis pakvimpa aitriais kadagio dūmais.

Rimantas Černiauskas. *Jūra yra sūri*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
V	V	S	V	S	V	V	V	V	V	S	V	S	S

2 **Pradėtą sakinį baikite dviem būdais – papildykite jį: a) vientisinio sakinio dalimis, b) sudėtinio sujungiamojo sakinio dėmenimis.**

a) Mes keliausime traukiniu arba lėktuvu.
b) Mes keliausime traukiniu(,) arba nupirkite mums lėktuvo bilietus.
a) Mama labai džiaugėsi ir šypsojosi.
b) Mama labai džiaugėsi(,) ir tėtis nusiramino.
a) Aštuntokai buvo pakviesti į vakaronę, bet neatvyko.
b) Aštuntokai buvo pakviesti į vakaronę, bet ne visi atvyko.
a) Aš pasiilgau sesers, tačiau jai neskambinau.
b) Aš pasiilgau sesers, tačiau brolis jos ilgėjosi dar labiau.

Mokiniai sugalvoja sakinius savarankiškai.

3 **Pabraukite išplėstinius sakinius. Paaiškinkite, kodėl jie išplėstiniai.**

1. Gandrai išskrido.
2. Įsigykite šunį. (*Šunį* – papildinys)
3. Langas buvo uždarytas.
4. Atidarykite duris! (*Duris* – papildinys)
5. Mokytoja pradėjo juoktis.
6. Kvepėjo sakais. (*Sakais* – papildinys)
7. Žydėjo aguonos, rugiagėlės, lubinai.
8. Jūra šniokštė, ūžė, putojo.
9. Noriu į mokyklą. (*Į mokyklą* – aplinkybė)
10. Skaniai pasijuokiau. (*Skaniai* – aplinkybė)

4 **Sutartiniais ženklais pabraukite beasmenius sakinius.**

1. Maišu vėjo nepagausi.
2. Kai širdyje ramu, tai galvoje šviesu.
3. Mažas krūmas – didžios šaknys.
4. *Galvoti* reikia prieš išsižiojant kalbėti.
5. Miške kerta – namie atsiliepia.
6. Vasarą anksti švinta, rudenį anksti temsta.
7. Miegu sotus nebūsi.
8. Gėda *visko* turėti ir su *niekuo* nesidalyti.
9. Nemėtykite pažadų vėjais.
10. Ir užsimerkus galima *vaivorykštę* matyti.

5 **Sukurkite ir užrašykite dialogą – vartokite nepilnuosius sakinius. Dialogo tema – telefoninis pokalbis su draugu apie būsimą klasės žygį prie ežero.**

– *Sveikas!*
– *Labas!*
– *Ar pasiruošei žygiui?*
– *Lyg ir pasiruošiau.*
– *Palapinės nepamiršai?*
– *Ne.*
– *O čiužinio?*
– *Irgi ne.*

Dialogą mokiniai kuria savarankiškai.

PASITIKRINKITE

Raskite ir išrašykite po vieną nurodytų rūšių sakinį. Pabraukite jų gramatinius centrus.

Vientisinis asmeninis sakinys	Dagnė įėjo į klasę.
Vientisinis beasmenis sakinys	„dienyną ant stalo reikia padėti tyliai“
Vientisinis išplėstinis sakinys	Dagnė iš įpratimo sukiojo ant piršto žiedą su didžiuliu akmeniu ir keistai rami žiūrėjo į vaikus.
Vientisinis neišplėstinis sakinys	Visi perskaitėt?

Vientisinis nepilnasis sakinys	Visi!
Sudėtinis sujungiamasis sakinys	Perskaitysiu keletą ištraukų, ir pamėginsime angliškai pasikalbėti.
Sudėtinis prijungiamasis sakinys	<...> aš bijau, kad mums bus tvanku uždaroje klasėje.

Mokiniai patys parenka sakinius.

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija. Mokinys turi suvokti, ką tekstui suteikia įvairių rūšių sakiniai.

2. VEIKSNYS IR TARINYS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 Pabraukite veiksnius ir nurodykite jų raišką.

1. Darbas pats save giria. (*Daiktavardžio vardininkas*)
2. Martyno Mažvydo progimnazija išlydėjo į gimnazijas daug šaunių aštuntokų. (*Žodžių junginys*)
3. Kas verkia prašydamas, tas verks ir atiduodamas. (*Įvardžio vardininkas*)
4. Staiga pievose pražydo visos žolės žolelės. (*Žodžių samplaika*)
5. Ką kvailas sugadins, ir protingas nesutaisys. (*Būdvardžio vardininkas*)
6. Vienas visko neapžiosi. (*Skaitvardžio vardininkas*)
7. Mes su kaimynu kartu vedžiojame šunis. (*Žodžių junginys: įvardis, prielinksnis, daiktavardis*)
8. Skrendantysis mato toliau už žeme šliaužiantįjį. (*Dalyvio vardininkas*)
9. Toli už miško buvo matyti brėkštant. (*Padalyvis*)
10. Mokytis visada nelengva. (*Veiksmažodžio bendratis*)

2 Pabraukite tarinius, nurodykite jų rūšį ir raišką.

1. Aš jau turiu skubėti į pamoką. (*Suvestinis: veiksmažodžio vientisinė forma ir bendratis*)
2. Jo plaukai buvo juodi, žvilgantys. (*Sudurtinis: veiksmažodžio* būti *būtasis kartinis laikas ir linksniuojamieji žodžiai – būdvardis ir dalyvis*)
3. Mano broliui reikėtų būti stropesniam. (*Mišrusis: veiksmažodžio asmenuojamoji forma, bendratis ir linksniuojamasis žodis – būdvardis*)
4. Vakare visi grįžo į stovyklą pavargę. (*Grynasis: veiksmažodžio vientisinė forma – būtasis kartinis laikas*)
5. Tik vėlai vakare baigiau žiūrėti filmą. (*Suvestinis: veiksmažodžio vientisinė forma ir bendratis*)
6. Tvirčiausias Lietuvos medis – ąžuolas. (*Sudurtinis: praleista tarinio jungtis – veiksmažodžio* būti *esamasis laikas* yra *(todėl rašomas brūkšnys), likusi vardinė dalis – linksniuojamasis žodis – daiktavardis*)
7. Sportuojantys ir sveikai besimaitinantys žmonės nori būti sveikesni. (*Mišrusis: veiksmažodžio asmenuojamoji forma, bendratis ir linksniuojamasis žodis – būdvardis*)
8. Iš už užuolaidos pro langą kyštelėjo kažkieno nosis. (*Grynasis: vientisinė veiksmažodžio forma – būtasis kartinis laikas*)

3 Raskite ir sutartiniais ženklais pabraukite visus veiksnius ir tarinius.

Judita Vaičiūnaitė

TAU ŽEMĖ BUS ŽVAIGŽDĖ

Tai tolimų planetų šauksmas. Klaidžios uolos
Ir spindinčių viršukalnių sustingusi lava –
Nuo Žemės į Mėnulį – vėjų, audrų šuolis,
Ir pagaliau pirma visatos pasaka – tava.
Ertmių tyloj, žvaigždžių sukimesi beglobis,
Sušildysi jo plutą pirmu prisilietimu.
Kokių metalų rūdom tvins Mėnulio lobiai?
Kokie kristalai blykstels mėnesienos skaidrumu?
Nežinoma vėsa jo įlankos pagirdys,
Ir neregėtais spektrais tau sužibs šviesos kriokliai –
O mes išgirsim plakant tavo šiltą širdį
Tenai visatoje – nakty – kažkur giliai giliai –
Tau Žemė bus žvaigždė. Nakties gelmėj lyg burė

Išplauks į begalybės tyvuliuojančias erdves –
Ji degs nuo sniego ir žolės, rūkų ir jūrų,
Nuo žiburių, negęstančių ir laukiančių tavęs.

4 **Įrašykite trūkstamus nurodytos raiškos veiksnius.**

1. Eglės viršūnėje spindėjo žvaigždė (*daiktavardžio vardininkas*).
2. Kvailas (*būdvardžio vardininkas*) kvailo nepamokys.
3. Visi (*įvardžio vardininkas*) kaip susitarę tylėjo.
4. Dvejetas (*skaitvardžio vardininkas*) yra pirminis skaičius.
5. Kalbantysis (*dalyvio vardininkas*) staiga nutilo.
6. Vogti (*veiksmažodžio bendratis*) yra negarbinga ir gėdinga.
7. Už lango buvo matyti sningant (*padalyvis*).
8. Virtinė kupranugarių (*žodžių junginys*) keliavo per dykumą.
9. Toli horizonte matėsi kalnai kalneliai (*samplaika*).

Mokiniai patys parenka ir įrašo veiksnius.

5 **Įrašykite trūkstamus nurodytos raiškos tarinius.**

1. Po lietaus gatvėse telkšojo (*veiksmažodžio vientisinė forma*) balos.
2. Didžiausia senelių kiemo puošmena buvo šulinys (*veiksmažodžio* būti *asmenuojamoji forma ir linksniuojamasis žodis*).
3. Vaistus reikia vartoti (*veiksmažodžio vientisinė forma ir bendratis*) reguliariai.
4. Gamta turi būti saugoma (*veiksmažodžio asmenuojamoji forma, bendratis ir linksniuojamasis žodis*).
5. Tą naktį nuo šalčio poškėjo (*veiksmažodžio vientisinė forma*) tvoros.
6. Mano gyvenimas yra prasmingas (*veiksmažodžio* būti *asmenuojamoji forma ir linksniuojamasis žodis*).
7. Pagaliau baigiau skaityti (*veiksmažodžio vientisinė forma ir bendratis*) tą storą knygą.
8. Geriausia mano draugė galėtų būti linksmesnė (*veiksmažodžio asmenuojamoji forma, bendratis ir linksniuojamasis žodis*).

Mokiniai patys parenka ir įrašo tarinius.

PASITIKRINKITE

Sutartiniais ženklais pabraukite veiksnius ir tarinius.

Šitą nuotykį jis prisiminė vakar rišliosios kalbos pamokoje, kai mokytoja paprašė papasakoti, ką jie žino apie Baltijos jūrą.

Julius kalbėjo, kad jūra – tai daugybė gardžių žuvų, kurias gaudo jo tėtis. Robertas pasakojo, kad jūroje plauko laivai, didesni už trijų aukštų namą, Evelina prisiminė legendą apie Jūratę ir Kastytį. Raselė, kurios senelis gyvena Palangoje, prisiminė Gintaro muziejų – Baltijos jūros dovaną pamario žmonėms. Viena mergaitė, pirmūnė Viktorija, sugalvojo, kad jūra – tai kelias į kitas pasaulio šalis: Švediją, Daniją, Vokietiją. Mat jos tėvelis verslininkas ir dažnai važinėja į užsienį.

– O tu? – staiga paklausė mokytoja. – Ką tu pasakysi, Mariuk?

Marius atsistojo, apsižvalgė. Ką dar jis galėjo pridėti? Viskas seniai draugų pasakyta. Ir staiga jis prisiminė savo įpykusį senelį Edviną, juodą debesį, kuris plėtėsi danguje ir prapliupo tokiu smarkiu lietumi, kad permerkė juos nuo galvos iki kojų.

– Jūra yra sūri, – išpyškino Marius.

Rimantas Černiauskas. *Jūra yra sūri*

Pastaba: *„pirmūnė Viktorija“ yra priedėlis.*

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija. Svarbu suvokti veiksnio ir tarinio svarbą kalbos sistemoje.

3. APLINKYBĖS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Raskite ir pabraukite vietos, laiko, būdo ir kiekybės aplinkybes. Viršuje pažymėkite aplinkybės rūšį: vietos – *V*, laiko – *L*, būdo – *B*, kiekybės – *K*.**

1. Kas darbymety (L) šoks, tas pavasarį (L) vogs. 2. Katinas iš namų (V) – pelės iš kampų (V). 3. Liga raita (B) atjoja, pėsčia (B) atstoja. 4. Lengvai (B) gautas lengvai (B) ir išeina. 5. Katinas su žvirbliu neilgai (K) broliausis. 6. Liežuvis be peilio (B) papjauna. 7. Menka žolė ilgai (K) žydi. 8. Laiku (L) nepasėsi – žiemą (L) badą kentėsi. 9. Miško paukštis miškan (V) žiūri. 10. Miške (V) kerta – namie (V) atsiliepia. 11. Naktį (L) visos katės pilkos. 12. Linksmai (B) gyvensi – ilgai (K) nepasensi. 13. Ligi laiko (K) puodas vandenį neša.

2 **Įrašykite tinkamas priežasties ir tikslo aplinkybes.**

Priežasties aplinkybės	Tikslo aplinkybės
kodėl? dėl ko? – dėl, iš, nuo, per, už	*ko? kuriuo tikslu? kam? kuriam tikslui?*
Dėl karantino negalėjome išvykti į užsienį.	Mama pirko cukraus uogienei.
Iš laimės vos neapsiverkiau.	Mane išsiuntė į parduotuvę duonos.
Per pyktį nesugebėjome susitarti.	Visus sukvietė į aktų salę pasitarti.
Visada susipykstame dėl niekų.	Pririnkau ramunėlių arbatai.
Gavau pagyrimą už pastangas.	Vaikai išėjo į mišką uogų.
Pavėlavo į traukinį dėl eismo kamščių.	Jūreiviai išplaukė į jūrą gelbėti ruonių.

Mokiniai patys parenka ir įrašo aplinkybes.

3 **Perrašykite sakinius – pavartokite sąlygos arba nuolaidos aplinkybes, jas pabraukite.**

Sąlygos aplinkybės	Nuolaidos aplinkybės
Jei lovoje gulėsi, žuvies nepagausi. *Lovoje gulėdamas žuvies nepagausi*	Nors ir šauksi laimę, ji neateis. *Laimė ir šaukiama neateis.*
Jei liežuvį turėsi, atrasi kelią. *Liežuvį turėdamas atrasi kelią.*	Nors ir neprašysi, šuva į skerstuves ateis. *Šuva ir neprašytas į skerstuves ateis.*
Jei neįbrisi, nežinosi, ar gilu. *Neįbridęs nežinosi, ar gilu.*	Nors ir gėlėmis apsikaišysi, savo ydų nepaslėpsi. *Ir gėlėmis apsikaišęs savo ydų nepaslėpsi.*
Jei nemylėjai, tai ir mylimas nebūsi. *Nemylėjęs mylimas nebūsi.*	Nors ir duris uždarysi, laikas bėgs. *Ir duris uždarius laikas bėgs.*
Jei kiaulių neganei, tai ponu nebūsi. *Kiaulių neganęs, ponu nebūsi.*	Nors ir tiesiu keliu eisi, gali pasiklysti. *Ir tiesiu keliu einant pasiklystama.*
Jei griovio neperšokai, nesakyk „op!“ *Neperšokęs griovio nesakyk „op!“.*	Nors ir negaląsi, geras liežuvis neatšips. *Geras liežuvis ir negalandamas neatšips.*

4 **Įrašykite išplėstines dalyvines, pusdalyvines, padalyvines aplinkybes ir jas išskirkite kableliais. Dalyvius, padalyvius, pusdalyvius pabraukite.**

1. Močiutė, pririnkusi sode obuolių, iškepė skanų pyragą.
2. Mokytoja, paaiškinusi užduotį, išdalijo sąsiuvinius.
3. Mergaitės, vaikščiodamos po mišką, pririnko žibuoklių.
4. Nuskambėjus skambučiui, mokiniai suėjo į klasę.
5. Pamatę vilką, vaikai išsigando.
6. Atėjus pavasariui, stebėjome parskrendančius gandrus.
7. Berniukai žingsniavo per pievą, dainuodami liaudies dainas.
8. Senelis gėrė arbatą, užkąsdamas sausainiais.
9. Aš skaičiau knygą, patogiai įsitaisiusi fotelyje.

Mokiniai patys parenka ir įrašo aplinkybes.

5 **Kur reikia, įrašykite skyrybos ženklus. Pabraukite išplėstines dalyvines aplinkybes.**

Liepa visada pilna paukščių. Kokių tik ten nebūna, kas ten nečiulba, negieda žaliose liepos šakose: ir rėksniai žvirbliai ten nuolat triukšmingas vestuves kelia, ir volungės dažnai graso ievai, ir strazdas švirkštauja(,) atlėkęs čion svečiuosna iš unksnėtos girios; vieši ten dažnai patsai didysis nepasėda, amžinas keliauninkas, svetimuosna kraštuosna besirengiąs ir niekados ten nepakliuvęs, dvylika kalbų kalbąs – kėkštas.

Mėgsta ir pelėda, ten atlėkusi, paverkauti žalios liepos šakose, kad josios, vargdienės, niekas nenori vesti...

Vasaros metu, net rytagonėmis, iš tolo jau kiekvienas girdi, kur skerdžius pasiverčia: ten ir šunys pjaunasi, ten ir kaimo vaikai rėkauja – vienus ir kitus myli Lapinas, bet savotiška(,) skerdiška meile: jam linksma, kai šunys pjaunasi, jam gražu, malonu, kai vaikai pešasi kaip mėšlyne žvirbliai.

Gena skerdžius namo – vaikai jį pasitinka dar pamiškėje; gena laukan – vaikai jį lydi net į šilaines. Skerdžius daro vieniems švilpukų, suka vamzdelių, kitiems duoda botagu papliauškinti, ragan padumti. Juokiasi senis(,) net už šonų nusitvėręs, kai vaikinas pučia ragan(,) visas savo jėgas įtempęs, vos žandai jam neplyšta, o uždumti vis dėlto neišgali...

Vincas Krėvė. *Skerdžius*

PASITIKRINKITE

Sutartiniais ženklais pabraukite visas aplinkybes.

Tai vėl pasakoja jiems skerdžius, kaip lapės ant kiaušinių tupi, vilkai medžiuose vaikus peri, volungės kiškius melžia, savo mažučius girdo, kaip vanagai žindo vanagynus... Porina apie laumes, kurios pirtyse gyvena, pabaliuose vakarais, saulei nusileidus, audeklus velėja, siuva maišus, gaudo vaikus ir balosna juos murkdo, ypač tuos, kurie senesniųjų neklauso... Byloja apie miškinius, raistuose gyvenančius, po girias klajojančius, kurie apsuka žmogui galvą taip, jog nuveda jį kažkur raistan, paguldo ant kupsto, o žmogus mano, kad jis guli namie, ant pečiaus...

Pripasakoja, primeluoja tiek, jog vaikai net sodžiun grįžti bijo, o ypač jei pakelėje yra bala ar pirtis...

Kai ateina vakaras, vaikams visai bėda: net pirkioje, ant suolo sėdėdami, bijo nuleisti kojų, baidosi atsisėsti arti lango: sėdi visą vakarą kampe, susirangę kojas po savimi, ir jiems vis vaidenasi, kad štai kažkokia plaukuota baisenybė įkiš galvą per langą, nutvers ir nuvilks balon taip, jog niekas net nepastebės, arba naminis pagriebs už kojų, kai tik nuleis jas nuo suolo, ir nutemps mažą papečkėn ir užgniauš greičiau, negu tėvas su motina pastebėjusiu sugebės jį išgelbėti...

Vincas Krėvė. *Skerdžius*

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija. Svarbu suvokti, ką tekstui suteikia aplinkybės.

4. PAPILDINYS IR PAŽYMINYS

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Sutartiniais ženklais pabraukite papildinius ir pažyminius. Virš derinamųjų pažyminių parašykite raidę *D*, virš nederinamųjų – *N*, virš išplėstinių – *I*, virš priedėlio – *P*.**

Buvau ^{D}*aną vakarą prie Atlanto vandenyno vienui vienas, jei neminėsime* ^{D}*amžino* ^{N}*vandenų ošimo. Ir ėmė aidėti* ^{N}*dalgių plakimas... iš kažin kur kilo* ^{D}*anas* ^{D}*pažįstamas tik, tik, tik, tak, tak, tikk... Ir matau* ^{N}*Jokūbo Jokimo* ^{D}*plikut pliką pakaušį, kai jis, pasilenkęs ant dalgio, tik, tik, tik* ^{N}*mano* ^{N}*dėdės* ^{N}*liepos pavėsyje.*

Matau ^{P}*dėdę Augustą,* ^{I}*patvoriu grįžtantį iš daržo,* ^{I}*papjovusį arkliams šieno, nes rytoj anksti rytą važiuosime Karališkių pievosna pirmosios žolės pjauti. Emilija-Emiliutė atneša* ^{D}*putoto* ^{N}*pieno kibirą ir liepia man pasaugoti nuo kačių, nes jinai pabėgėja į rūsį* ^{D}*skardinio puodo, kurin sukoš pieną – vešimės šienapjūtei* ^{D}*tolimose pievose.*

Liudas Dovydėnas. *Atsiminimų keliais*

2 **Įrašykite derinamuosius pažyminius, pabraukite pažymimuosius žodžius, kur reikia, parašykite skyrybos ženklus.**

1. Prabėgo rugsėjis, (/ –) šiltas ir saulėtas.
2. Saulės zuikučiai, (/ –) linksmi ir išdykę, (/ –) šokinėjo ant sienos.
3. Įtūžusi ir audringa jūra daužė uolėtus krantus.
4. Pavargęs ir užduseęs plaukikas pasiekė finišą.
5. Užslinko naktis, (/ –) gūdi, tamsi, šalta.
6. Išaušo saulėtas, šiltas, džiaugsmingas rytas.
7. Pralaimėjusi, bet nepasidavusi gimnastė užlipo ant pakylos.
8. Iš tolo atsklido daina, (/ –) švelni, bet graudi.
9. Nuobodžiai slinko ramios, pilkos dienos.
10. Iš miško išėjo briedis, (/ –) galingas, didžiulis.

Mokiniai patys parenka ir įrašo derinamuosius pažyminius.

3 **Įrašykite nederinamuosius pažyminius, pabraukite pažymimuosius žodžius.**

1. Tarpduryje stovėjo mergaitė raudona suknele.
2. Pastatas stiklinėmis sienomis stovėjo miesto centre.
3. Konferencijoje skaičiau pranešimą tema „Senamiesčio architektūra“.
4. Labiausiai man patiko knyga pavadinimu „Siuntėjas“.
5. Laukinių bičių medus itin naudingas.
6. Krokodilo odos rankinės juodojoje rinkoje kainuoja milžiniškus pinigus.
7. Tėčio sesers sūnus yra mano pusbrolis.
8. Šuo nulėpusiomis ausimis lyžtelėjo man ranką.
9. Uždavė parašyti rašinį tema „Tolerancija“.
10. Vyras buvo užsimaukšlinęs bebro kailio kepurę.

Mokiniai patys parenka ir įrašo nederinamuosius pažyminius.

4 **Įrašykite priedėlius, pabraukite pažymimuosius žodžius, kur reikia, parašykite skyrybos ženklus.**

1. Justė, (/ –) mano kaimynė, (/ –) yra taikli šaulė.
2. Į svečius atvyko Tomas, (/ –) tėčio brolis.
3. Kai kurie mokiniai, daugiausia aštuntokai, vėluoja į pamokas.
4. Liūtas, arba girių karalius, medžioją naktį.
5. Mano senelis, jis niekada nepasiduoda.
6. Amerikiečių rašytojas Markas Tvenas turėjo puikų humoro jausmą.
7. Žemaitė, (/ –) žymi lietuvių rašytoja, (/ –) kurti pradėjo brandaus amžiaus.
8. Mėnulis, (/ –) Žemės palydovas, (/ –) turi paslaptingą nematomąją pusę.
9. Mes, (/ –) jaunieji alpinistai, (/ –) sėkmingai pasiekėme viršūnę.
10. Pirmasis jaunuosius sportininkus sveikino garsus krepšininkas Arvydas Sabonis.

Mokiniai patys parenka ir įrašo priedėlius.

5 **Įrašykite išplėstinius dalyvinius arba būdvardinius pažyminius, kur reikia, parašykite skyrybos ženklus.**

1. Ant kalno, apaugusio tankiais krūmais, stovėjo rūmai.
2. Miško pievelėje, apšviestoje mėnesienos, ganėsi stirnos.
3. Siauru takeliu, pabarstytu smėliu, pukšėjo ežys.
4. Pilkame žiemos danguje, apniauktame tamsių debesų, sukosi snaigės.
5. Šerkšno išpaišytame lange švietė žiburėlis.
6. Saule paženklinta vaikystė prabėgo kaip akimirka.
7. Mano perskaityta knyga pretendavo į geriausiųjų dešimtuką.
8. Pyragais ir švara kvepiantys namai visada laukia grįžtančių vaikų.
9. Mamos akys, paprastai visada besijuokiančios, prisipildė ašarų.
10. Mūsų katinas, niekada nenorintis su niekuo draugauti, susirangė sofos kamputyje.

Mokiniai patys parenka ir įrašo pažyminius.

PASITIKRINKITE

Sutartiniais ženklais pabraukite išplėstinius pažyminius ir priedėlius, kur reikia, įrašykite skyrybos ženklus.

Kartais, sėdėdamas prieblandoje vienas, regiu Grigo Ratus, apvirtusius viršum Karališkių pievos, ir matau per plačią pievą be kepurės žengiantį dideliais žingsniais dėdę Augustą... jis padaro brydę – liniją tarp savos ir Janulionio pievos.

O mus apsupa Karališkių miškai, kiek tik akys pasiekia. Uždustum tuose beržynuose, alksnynuose, jei ne visas pievas skrodžianti Lakštana, toji upeliūkštė, kur vėžiai vaikšto atbuli ir ajeruose šnera maži ančiukai, motinų suvesti iš apylinkės balų.

Vėl regiu Emiliją-Emiliutę, žengiančią takeliu prie krūmų, su grėbliu ant pečių ir lauknešėliu kitoj rankoj. Ji vėl užsirišusi mėlyną skarelę ant savo šviesiai geltonų kasų. Jinai liekna ir liauni, sakytum, žemės kojomis nesiekia, tik jos mediniokai šlepsi, atsitrenkdami į mikliai kilsnojančius nuogus užkulnius.

Liudas Dovydėnas. *Atsiminimų keliais*

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija. Svarbu suvokti pažyminio paskirtį.

5. VIENARŪŠĖS IR AIŠKINAMOSIOS SAKINIO DALYS, LYGINAMIEJI POSAKIAI, JŲ SKYRYBA

PASIPRAKTIKUOKITE

1 **Sutartiniais ženklais pabraukite vienarūšes sakinio dalis, aiškinamąsias sakinio dalis, lyginamuosius posakius. Virš vienarūšių sakinio dalių parašykite raidę *V*, virš aiškinamųjų – *A*, virš lyginamųjų posakių – *L*. Nuspalvinkite apibendrinamuosius žodžius.**

1. *Ir prieš akis ėmė plaukti visokie vaizdai: puikių žirgų karavanai, puošnūs raiteliai, daugybė palapinių dykumos smėlynuose; paukščiai ir laivai audringose jūrose; gūdžios girios ir minios žmonių miestų aikštėse ir gatvėse; kautynių laukai ir taikios klajoklių stovyklos – visi tie vaizdai slinko pro šalį kaip gyvi spalvingi paveikslai.*

2. *Turbaną jis buvo užsimaukšlinęs ant kaktos, iš po vešlių antakių žybčiojančios tamsios akys, ilga barzda ir kumpa nosis – visa tai rodė jį esant drąsaus, laukinio gymio.*

3. *Staiga prasiskleidė durų užuolaida, ir į vidų įžengė jaunas, aukštas, dailiai nuaugęs vyras, tarsi persų princas; jo drabužiai ir ginklai, išskyrus brangakmeniais nusagstytą durklą ir blizgantį kardą, buvo visai paprasti, bet rimtas žvilgsnis, visa laikysena kėlė veikiau pagarbą nei baimę.*

4. *Stovėdamas prie lango, svarstė, kur dėtis; bet jau girdėjo daugybę balsų, artėjančių prie jo kambario, – jie jau čia pat už durų; tada Mustafas, neturėdamas kitos išeities, stvėrė durklą, drabužius ir liuoktelėjo pro langą.*

5. *Karavansarajus, kurį pasirinko nakvynei, nors ir nebuvo labai patogus ilsėtis, užtat dunksojo gražiame slėnyje, o visa kompanija buvo nusiteikusi smagiau ir saugiau nei kada nors anksčiau, nes nuo minties, kad praėjo pavojai ir vargai, visada lydintys kelionę per dykumas, atslūgo įtampa, visi šypsojosi ir juokavo.*

6. *Nikėjoje, mano numylėtame gimtajame mieste, gyveno žmogus, visų vadinamas mažuoju Muku.*

Vilhelmas Haufas. *Haufo pasakos*

2 **Įrašykite vienarūšes sakinio dalis, kur reikia, parašykite skyrybos ženklus.**

1. Visi: (/ –) vaikai, tėvai ir mokytojai, (/ –) laukia vasaros atostogų.
2. Visur: (/ –) parke, gatvėje ir net kambaryje, (/ –) kvepia pavasariu.
3. Visada: (/ –) vasarą, žiemą, pavasarį, rudenį, (/ –) geriu daug vandens.
4. Prisirinkome daug įvairių grybų: (/ –) baravykų, raudonviršių, voveraičių.
5. Stovykloje ilsėjosi įvairių tautybių vaikų: (/ –) anglų, prancūzų, rusų.
6. Lietuvoje žiemoja šie paukščiai: (/ –) zylės, žvirbliai, balandžiai.
7. Mokykloje ugdomos vertybės: (/ –) pagarba, tolerancija, sąžiningumas, (/ –) brandina asmenybę.
8. Edukaciniai užsiėmimai vyksta muziejuose, teatruose.
9. Maži, jauni, seni – visi išėjo į gatves.
10. Ant stogų, ant medžių šakų, ant šaligatvių – visur blizgėjo sniegas.

Mokiniai patys parenka ir įrašo vienarūšes sakinio dalis.

3 **Sugalvokite sakinių pagal pateiktas schemas.**

1. Tortas, ledai, arbata – žodžiu, viskas buvo saldu.
2. Drabužiai buvo tamsūs, būtent: juodi, pilki, rudi.
3. Nieko – nei tamsos, nei šalčio, nei karščio – aš nebijau.
4. Saulė, jūra, kopos – viskas džiugino širdį.
5. Visi medžiai: liepos, klevai, beržai – nusidažė rudens spalvomis.

Mokiniai patys sugalvoja sakinius.

4 **Įrašykite aiškinamąsias sakinio dalis, kur reikia, parašykite skyrybos ženklus.**

1. Ten(,) lauko gale(,) pamiškėje(,) stovėjo suklypusi trobelė.
2. Vakar(,) vėlai vakare(,) jau sutemus(,) susitikau su pussesere.
3. Atsikėliau labai anksti (, / –) dar prieš saulei tekant.
4. Viena dėžė, būtent juodoji, buvo labai sunki.
5. Kai kurie vabzdžiai, ypač vapsvos, labai skaudžiai gelia.
6. Jis yra mamos brolis, tai yra mano dėdė.
7. Lėtai(,) vos vilkdamas kojas(,) sliūkinau namo.
8. Vienas medis(,) beržas(,) augo vidury lauko.
9. Upės pakrantėje(,) smėlyje(,) tarp kitų krūmų(,) auga žilvičiai.
10. Kambaryje(,) prie radiatoriaus(,) pastebėjau katiną.

Mokiniai patys parenka ir įrašo aiškinamąsias sakinio dalis.

5 **Sugalvokite ir parašykite sakinių su šiais lyginamaisiais posakiais.**

1. Duona buvo sudžiūvusi ir kieta kaip akmuo.
2. Močiutė aplink anūkus tupinėjo lyg perekšlė.
3. Žinia trenkė tartum žaibas iš giedro dangaus.
4. Žiūrėjo akis išpūtęs tarsi niekada neregėjęs.
5. Smėlio kruopelių kopose daugiau negu žvaigždžių danguje.
6. Kas gali būti karštesnė nei ugnis?
7. Mane apgavo ir likau it musę kandęs.
8. Viskas buvo taip, kaip ir pasakojo tėtis.
9. Kai kurie vabzdžiai, kaip bitės, gyvena bendruomenėmis.
10. Kaimynas praturtėjo ir gyveno kaip karalius.

Mokiniai patys sugalvoja sakinius.

PASITIKRINKITE

Sutartiniais ženklais pabraukite vienarūšes sakinio dalis, aiškinamąsias sakinio dalis ir lyginamuosius posakius, įrašykite trūkstamus skyrybos ženklus. Virš vienarūšių sakinio dalių parašykite raidę *V*, virš aiškinamųjų – *A*, virš lyginamųjų posakių – *L*.

1. *Lapinas gyveno sodžiaus gale, dūminėj pirkaitėj be priemenės, gyveno du vienu su žmona, tokia pat neišmanėle ir senute kaip jisai.*

2. *Augo čia pakelėje seniau miškas ištekinis, tamsus kaip naktis, nusišakojęs, nubujojęs. Gūdžiai švokšdavo eglės, viršūnėmis tyliai linguodavo pušelės, šlamėdavo paslaptingai žali plačiašakiai ąžuolai. Įeini, būdavo, girion, lyg visai kitam pasauly atsiduri, paslaptingame, net kūnas pagaugais nueina: ramu ir gūdu lyg kažkokiuose*

užburtuose rūmuose. Medžiai stovi tylūs, lyg daugel matę seneliai, ir nei vienas lapas nesukukžda, nesušlama, nei viena šakelė nelinguoja.

3. *Žiūri skerdžius: tikrai, liepos nebėra. Jis dar nenori tikėti akimi – patrynė lyg žmogus, iš miego prabudęs, geriau praplėšė – vai, gi vis nėra! Ten, už vyšnių sodelio, pas Valainio tvartus ji stovėjo, aukščiausia ir plačiausia visų medžių, o dabar ten nieko nebėra. Lyg dangus prakiuro toje vietoje. Paėjėjo senis į Grainio kiemą ir žiūri į daržą. Mato, guli liepa, išsitiesus per visą daržą, per bulbes, per svogūnus. Tik žalios šakos į aukštą kėpso kaip rankos. Dar švokščia lapai, vėjo papučiami – lyg skundžiasi žalia liepelė.*

Vincas Krėvė. *Skerdžius*

PASVARSTYKITE

Mokinio refleksija.

6. ĮTERPINIAI IR KREIPINIAI, JŲ SKYRYBA

PASIPRAKTIKUOKITE

1 Raskite ir pabraukite kreipinius.

1. *Pavasarinės aukos smilksta.*
Žibuoklėmis pražydo širdys.
Pasauli, džiaukis! Niekas, niekas
Jaunatvės juoko nenutildys!

Salomėja Nėris. *Velykų rytą*

2. *O naktie šaltoji!*
O naktie ledine!
Pasakyk, koks kelias
Veda į tėvynę?

Salomėja Nėris. *Našlaitės naktis*

3. *Ar pasiliksi, viešnia šviesioji?*
– Ne, tuoj sutirpsiu rūmuos plačiuos.
Ar pasiimsi mane, skaisčioji?
– Ne, – tavo žvilgius saulė bučiuos.

Salomėja Nėris. *Sutemų viešnia*

4. *O baltieji kalnai, nebylieji dievai!*
Ar jūs mokate jaust kaip mažytė širdis?
Ir kentėt, ir mylėt, ir skrajoti laisvai
Ten, kur krykščia jaunystė, kur siaučia mirtis?

Salomėja Nėris. *Alpėse*

5. *Ar švisim žaibais, ar liūdėsim prie kapo,*
Ir dainos, ir ašaros bus mums kartu.
Sudievu, pavasariu žydinti žeme!
Į baltas viršūnes žvaigždėtu ratu!

Salomėja Nėris. *Pavasarį*

6. *Žaižarom nuraudęs*
dangau vakarinis,
ką tu mano laimei blykšdamas lemi?
Ar ten, kur jau gęsta
pašvaistė ugninė,
dar liepsnos jaunystė
nauja ugnimi?

Salomėja Nėris. *Dieną palydint*

7. *Išeiki – nebauginki,*
Šešėli neramus!
Pasiimki – ką tik nori!
Palik mano namus!

Salomėja Nėris. *Elgeta*

2 Pabraukite įterpinius, išskirkite juos kableliais, surašykite lentelėje ir nurodykite jų reikšmę.

1. Kiškis, patikėk, greitesnis už šunį. 2. Kad, rodos, nebuvo šiąnakt vėjo. 3. Būtų pavėlavęs, bet, laimei, draugas pavėžėjo. 4. Lietuvių kalbos pamokos, manau, yra vienos svarbiausių. 5. Šį darbą, matyt, reikia atidėti rytojui. 6. Aš, žinoma, negalėjau jai pameluoti. 7. Mano nuomone, tu viską teisingai padarei. 8. Viskas, deja, yra kur kas paprasčiau. 9. Trumpai tariant, labai tingėjau kur nors eiti. 10. Maža to, tokia kelionė žadėjo daug sunkumų.

Įterpinys	Reikšmė
patikėk	kontakto su pašnekovu siekis
rodos	abejojimas, spėjimas
laimei	jausminis vertinimas
manau	įsitikinimas, tikrumas

Įterpinys	Reikšmė
matyt	abejojimas, spėjimas
žinoma	įsitikinimas, tikrumas
mano nuomone	minčių šaltinis, nuomonė
deja	jausminis vertinimas
trumpai tariant	apibendrinimas
maža to	minčių eilė, išvada

3 **Išskirkite ir pabraukite įspraudus.**

1. Kartą (tai buvo labai seniai) pasiklydau gūdžioje girioje. 2. Vieni visada patylėdavo, kiti (toks buvo ir mano brolis) draskydavo akis. 3. Mes (iki šiol negaliu tuo patikėti) perplaukėme marias. 4. Jie perbėgo koridorių (vaikinas dar spėjo užmesti akį į tuščią kambarį) ir atsidūrė lauke. 5. Alma (toks buvo naujos mokytojos vardas) draugiškai nusišypsojo. 6. Prie durų stovėjo mergaitė geltona suknele (nejau tik tą vieną teturi?). 7. Tik staiga (mačiau savo akimis!) viskas nušvito kaip dieną. 8. Šlubčiodamas (koja buvo sužeista dar jaunystėje) dėdė perėjo kiemą. 9. Baigęs pasakoti (tą pasakojimą mes girdėjome mažiausiai penktą kartą) senelis užsnūdo. 10. Suvalgę pyragą (niekada nesu ragavęs nieko skanesnio!) padėkojome ir pakilome nuo stalo.

Įspraudai gali būti skiriami ir kableliais arba brūkšniais.

4 **Įrašykite tinkamus išplėstinius kreipinius, kur reikia, parašykite skyrybos ženklus.**

1. Ar tu, ištikimas drauge, padėsi man?
   Ar, tu ištikimas drauge, padėsi man?
2. Brangūs sveteliai, kviečiame užeiti į vidų.
3. Noriu Jums padėkoti, gerbiama mokytoja.
4. Žinok, mielas drauguži, aš niekada tavęs nepamiršiu.
5. Mieli mokiniai, labai mane nudžiuginote.
6. Tikriausiai pavargai, mylimas tėti.
7. Kodėl tu, paikas šuneli, neklausai manęs?
   Kodėl, tu paikas šuneli, neklausai manęs.
8. Jaunieji dailininkai, kitą savaitę vyksime į parodos atidarymą.
9. Ačiū už puikius pietus, šaunusis virėjau.

Mokiniai patys parenka ir įrašo kreipinius.

5 **Sugalvokite ir parašykite sakinių su nurodytais įterpiniais.**

1. Teisybė, apie tai nepagalvojau.
2. Ko gero, tu teisus.
3. Anot tėčio, rytoj lis.
4. Atvirkščiai, aš noriu tau padėti.
5. Beje, pamiršau pasakyti.
6. Mūsų džiaugsmui, senelė pasveiko.
7. Antra vertus, dar reikia pagalvoti.
8. Tarp mūsų kalbant, to nesitikėjau.
9. Kitaip sakant, išėjo neatsisveikinęs.
10. Mano nuomone, tavo rašinys puikus.

Mokiniai patys sugalvoja sakinius, svarbu, kad nurodyti žodžiai atliktų įterpinio funkciją.

PASITIKRINKITE

Raskite ir pabraukite kreipinius, įterpinius, įspraudus, kur reikia, įrašykite skyrybos ženklus.

1. Mielas mano bičiuli, rodos, tik vakar išsiskyrėm, o(,) žiūrėk, ir visi metai prabėgo.
2. Matyt, mieli bendražygiai, nelemta mums, deja, be kovos laimėti.
3. Ar tu, mielas vaike, (niekaip neatsimenu tavo vardo) gali paduoti pieštuką?
   Ar, tu mielas vaike, (niekaip neatsimenu tavo vardo) gali paduoti pieštuką?
4. Mūsų laimei ir džiaugsmui nebuvo ribų, bet(,) gaila, šventė baigėsi.
5. Man tapo aišku, kad(,) galimas daiktas, jis buvo teisus.
6. Manau, pats laikas tau atsipūsti, gerasis žmogau.
7. Pamiršau, kaip vadinasi tas miestelis (vieną kartą galvą pamiršiu).
8. Pirma, nieko nežinau, o(,) antra, net jei žinočiau, tau nesakyčiau, gandų nešiotojau.
9. Kad tu žinotum, švelnus ir mielas mano katinėli, kaip man tavęs trūksta!
10. Baisu ir pagalvoti, o jei tu, nutrūktgalvi, būtum paslydęs?
    Baisu ir pagalvoti, o jei, tu nutrūktgalvi, būtum paslydęs?

Įspraudai gali būti skiriami ir kableliais arba brūkšniais.

APIBENDRINKITE

Taikydami šiame skyriuje pakartotas ir išmoktas taisykles sintaksiškai išnagrinėkite sakinius – sutartiniais ženklais pabraukite visas sakinio dalis. Įspraudą nuspalvinkite.

Berniukas vienas liko sode. Jam buvo nuobodu, ir, pasilipęs ant tvoros, jis ėmė dairytis po pasaulį: žmonių nebuvo matyti, pievose ganėsi banda, danguje kybojo geltona saulė – toks mažas pasaulis atrodė, žiūrint į kloni, – kad nors senelės troba būtų matyti!.. Paskui berniukas ėmė ieškoti ežio. Krūmuose buvo vėsu, ir jis užsnūdo, išsitiesęs visu ūgiu, padėjęs savo neramią galvą ant sunertų rankų. Jis tik valandėlę numigo, o Agnė jau žadino jį ir kalbėjo:

– Aš sakau – neskubėk, bet krutėti reikia visą laiką.

<...>

Berniukas uždarė nakčiai vištas, atnešė žabų ir įsitaisė troboje, ant plataus suolo prie durų. Jam merkėsi akys, bet Agnė liepė laukti vakarienės, ir jis sėdėjo – atsilošęs, nusvarinęs rankas, kaip didelis, nusidirbęs žmogus.

Bitė Vilimaitė. *Kaime*

PASITIKRINKITE, KO IŠMOKOTE PER MOKSLO METUS.

Įrašykite praleistas raides ir trūkstamus skyrybos ženklus. Pabrauktus žodžius sukirčiuokite.

*Klojimas – tikroji b**ū**stinė. Čia jie eina slėp**y**nių, šaudo iš lankų į taikinius. Paviečio kertėjė, kuri užversta akėčiom, ratais ir šiaip visókiu šlamštù, įsirengė slėptuv**ę**. Pralendi pasíeniu pro dobilų prėslą į patį galą ir atsiduri gana erdv**ia**me kampel**y**. Nušluotas padas, staliukas iš lentų, ant jo pridėliota visókių geležgalių.*

*Ank**s**čiau jie čia ir valgydavo. A**t**sinešdavo kokį s**ū**rio ar kumpio bryzą, ketino net dide**l**es maisto ãtsargas sukaupti, tačiau sand**ė**lį aptiko pelės. Tada jie **į**taisė sp**ą**stus, ėmė t**y**koti su lankaĩs. Kaip išman**y**dami gerino, puošė savo slėptuv**ę**, rodės, galo nebus. Po kiekvieno pertvark**y**mo jų b**ū**stinė tobulėjo, tačiau koks tai buvo darbas! Kiek reikėjo atsidėjimo, išmonės, kruopštumo! Iš pradžių jie i**š**sipešė tik vieną landą, vėliau pasirodė, kad jos per maža. Paskui sugalvojo tùnelio sienas iškloti lentikėmis, o padą išgr**i**sti akmenimis. Vos tik šitas projèktas buvo įgyvendintas, išaiškėjo mažytis apsiskaičiavimas – akmen**y**s nepakenč**ia**mai badė keliùs. Todėl sugalvojo padą iškloti s**a**manomis.*

*Be to, jiems kilo dar vienas išmintingas suman**y**mas – prie **į**ėjimo ir išėjimo padaryti laipt**e**lius. Iš pradžių vienos pakopėlės, paskui – dv**ie**jų, galop neužteko ir tiek. Nuspr**e**ndė padaryti penkių pakopėlių, kaip klėties.*

Bronius Radzevičius. *Laukais nubėga šešėliai*